

של כתיב הרב קרליבך מחד גיסא, ובשל האקטואליות הרבה המשתמעת מתוך דברי המאמר מאידך גיסא. הם נכתבו אומנם בזמן עבר, אך נקראים כאלו באו לענות על שאלות המתעוררות בהווה.

*

אי אפשר להפריד את שמו של רבי שמואל סלאנט משמה של ירושלים; ואי אפשר לחאר את ירושלים ללא הרב סלאנט. הוא היה מרא דאתרא של ירושלים. גם אם מעולם לא הוכתר רשמית כחואר זה. בדמינו הוא עומד לפני כאילו היה חי עכשיו; דמותו נמוכת הקומה, חבושה כובע הלכד השחור, רחב השוליים, של "הפרושים"; ופניו, חרושות קמטי זיקנה וסבל, עטורות זקן לבן וכסוף. לדאבון הלב ככה מאור עיניו לעד... אבל בכל זאת מביעה ארשת פניו ריך וחוכמה גם יחד.

באחד מלילות השבת ראיתיו לראשונה; אחרי שגמרתי להתפלל מעריב ליד הכותל המערבי — אותו כותל אפור ישן החורט את ספרו סבלותיו המרים לחן ושמתו של כל מבקר, והמעורר לתפילת הלב, לתפילה ככוונה יותר מכל בתי הכנסיות המפוארים בתפוצות — הובילו אותי דרך סימטאות אפלות של העיר העתיקה; עולים מספר מדרגות ונכנסים לחדרן קטן דל. ופה ישב על כיסא עץ פשוט, כשלפניו מונח לחם המשנה, אותו רב ירושלמי, רבם של ארבעים אלף יהודי העיר; אותו רב החולש על מליוני פרנקים מדי שנה⁵, והאחראי לחלוקתם ולהוצאתם; אותו רב ששמו הולך לפניו בכל מקום שבו יודעים להעריך את הגדולים שבתלמידי החכמים וזקני התלמוד של ארץ-ישראל קדים לו ביראת כבוד. פתאום הגדולים שבתלמידי החכמים וזקני התלמוד של ארץ-ישראל קדים לו ביראת כבוד. פתאום נחזור לי, מהי אצילות אמיתית: זו המוותרת מודעת על כל גינוני טקס מלאכותיים, זו המביישת אותנו, המתפארים בחיצוניות הצעקנית-המעושה שלנו.

עצבות יודעת על אוהבי ארץ-ישראל, רחמים ממלאים אותם על קהילת ציון המיוחמת, על כי הרב סלאנט נלקח ממנה. נדמה היה, שמן השמים התחשבו עד כה בצורכי עיר הקודש; ומשום כך העניקו כל כך הרבה חיוניות לגופו השבידי של הרב סלאנט⁶, האריכו את ימיו ועיכבו במידת האפשר את יום מותו, פן תתמוטט עיר האלוקים. כי הקהילה היהודית של ירושלים היא למעשה יצירה מקרית, הן באירוגנה והן בעיצובה — אין בה אחדות פנימית, ולא מסורת משותפת; במונחים של מדעי הטבע היינו מכנים תופעה זו כיצור ללא כוח משיכה פנימי, ללא זיקה הדדית וללא איחוד בין חלקיה. האחד בא מקצה זה של העולם, ואילו האחר בא מן הקצה השני; אך כנפותיה של אלת הסדר הטוב אינן מצליחות לסוכך על הרבדים השונים ולמוגן יחד לשלמות הרמונית⁷; כי בקהילת ירושלים כל אחד הולך על פי דרכו ופועל לפי ראות עיניו בלבד; ומה גם, שכל אחד מחשיב את עצמו כנציג הבלעדי של המסורת, וכל אחד מתהלל בדתיותו הרבה ובהקפדה היתרה על קיום מצווה קלה כחמורה. איש אינו רואה אפשרות להצטרף למסגרת דתית קיימת או למינין ותיקן; וכך נוצרו

5. הרב סלאנט היה אחראי לכספי "חלוקה", כלומר לכספי צדקה שנאספו מיהודי הגולה ונחלקו בארץ בין

הנצרכים מן היישוב הישן, בעיקר בני הישיבות ומשפחותיהם. ראה Joseph, "Die Juedische Carlebach, Joseph, 1909, Mr. 44. umgestaltung der Chaluka".

6. הרב סלאנט היה ידוע בחיליו הרבים.

7. יש פה רמז לקטע משיר של המשורר הגרמני פרידריך ון שילר "על השמחה":

רבי שמואל סלאנט זצ"ל

מאת

יוסף קרליבך

מגרמנית — מריס גיליס-קרליבך

דברי מבוא על המחבר הרב ד"ר יוסף צבי קרליבך.²

יוסף קרליבך פירסם בשנת 1909 מאמר בגרמנית בשם: "Zum Andenken an Oberrabbiner Samuel Salant זצ"ל".³

הכותב, או בן 26 שנים, היה תלמיד בבית המדרש לרבנים מיסודו של הרב ד"ר עזריאל הילדסהיימר בברלין. עוד קודם לכן, בשנת תרס"ח (1908), זכה בתואר דוקטור לפילוסופיה ולמדעי הטבע באוניברסיטת היידלברג עבור חיבורו על "לוי בן גרשון כמתמטיקאי". כרקע למאמר זה שלפנינו יש לציין, שיוסף קרליבך שהה בארץ-ישראל כשנתיים וחצי (תרס"ה-תרס"ז; 1905-1907). הוא לימד אז בבית המדרש למורים "למל" של חברת העזרה ליהודי גרמניה את המקצועות: מתמטיקה (כעברית), תלמוד וספרות גרמנית. בסדרת מאמרים אחרת מאותה תקופה הוא ניתח בצורה ביקורתית את "האיסור נגד בתי הספר"⁴ ובין היתר גם הסתמך על שיחה אישית שהיתה לו באותו נושא עם רבי שמואל סלאנט.

בהמשך פעל הרב קרליבך כמנהל בית ספר בקובנה שבליטא (תרע"ה-תרע"ט; 1915-1919) ובכית הספר תלמוד תורה הדיאלי, ה-T.T.R. בהמבורג שבגרמניה (תר"פ-תרפ"ה; 1921-1925). החל מאמצע שנת תרפ"ו (1926) שימש כרבנות באלטונה ומתרחץ (1936) בהמבורג הסמוכה. הוא ניספה במחנה ריכוז ליד ריגה שבלטביה ב' בניסן תש"ב (26.3.1942).

יהי זכרו ברוך.

הצגת הדברים מלווה התלבטויות, שהן פועל יוצא מכל תרגום משפה לשפה אחרת — ומה גם שהדברים נכתבו לפני כ-80 שנה בשפה עשירה ורוויה רמזי כטויים מהספרות הקלאסית הגרמנית, בעיקר. נטלתי על עצמי תפקיד אחראי זה על סמך הירות אינטנסיבית

1. רבי שמואל סלאנט, ר' טבח תקע"ה (1816) וולקוניץ (ליד ביאליסטוק) — ר' שבט תרס"ט (1909) ירושלים.

2. הי ברוסיה ובגיל שלושים עלה ארצה והתיישב בירושלים (ראה ערכו ב"אנציקלופדיה של הציונות הדתית", כרך ב', עמ' 115-118).

3. יוסף קרליבך, תרמ"ג (1883) ליבק — נרצח ב"תש"ב (1942) במחנה ריכוז יונגפרנהוף ליד ריגה. היה מהבולטים בין רבני גרמניה לפני השואה. ראה לתולדותיו: גיליס מריס, חינוך ואמונה, תל-אביב תש"ס, שם לוח בינוראפי, עמ' 15-28; וכן חיים כהן, הקדמה ב: Joseph (ed.) Miriam Gillis-Carlebach, pp. 1-9. 1982, Hildesheim, Vol. 1 Hildesheim Schriften, Carlebach, Ausgewaehlte Schriften.

4. Die Juedische Presse 40, 1909, M. 37.

5. "Der" Issur "gegen die Schulen in Palaestina", Die Juedische Presse 38, 1907, Nr. 38-45.

בירושלים אין ספור קבוצות ותת-קבוצות, השונות האחת מן השנייה, ללא מכה משותף. קהיליה מפוצלת זו, אשר התקבצה כאן מכל חלקי תבל, מהווה ראי נאמן של עם מפורד ללא מנהיג, שאות סמכותו חייבים לקבל, אם מאונס ואם מרצון. אומנם לעתים הופיע בירושלים איש מידות, מצויין בלמדנות מופלגת ובאורח חיים דתי מופת; ואו התקבצו מסביבו מספר אנשים, שראו בו משענת ומורה דרך. אך הקהילה הגדולה בכללותה לא מצאה את הרועה הנאמן, אשר ידע לאסוף את כולם לאגודה אחת; יתר על כן, הקנאות המוגזמת והמזוהה, המנותקת מכל הוויות העולם, שאפיינה מספר מנהיגים חרדים אלה, הפחידה אנשים שקלים והרסה את האמון המהווה בסיס לכל סמכות אמיתית.

והנה — הגיע מרוסיה איש צעיר, כבן שלושים, חלש בגופו וחולני, עדין, עניו וללא כל סממנים חיצוניים, ושמו בישראל רבי שמואל סלאנט. כעבור שנים מעטות בלבד היה לקהיליה האשכנזית בירושלים את אשר חסרה והיפשה — היה לה רב. וזה אשר קרה אז: הטובים באנשי הקהילה האשכנזית, ראו שהגאון "הרב מברסק" ⁸ רצה לתקן תקנות חדשות ולהטיל גזירות על הציבור שרובו לא יוכל לעמוד בהן — ויתירה מזו — הן עלולות לגרום למחלוקת חריפה בתוך הקהילה. לפיכך קראו לאסיפת אנשי שם בביתו של אחד המכובדים ואלה התחייבו בחתימת ידם לאמור: "לא יהיה תוקף מחייב לכל גזירה חדשה ללא הסכמתם המפורשת של הרב שמואל סלאנט ושל בית דינו". מכאן יוצא בבירור ובמפורש, שהרב שמואל סלאנט התקבל כרב של העדה האשכנזית. ואכן אחרי כמה שנים מסרו לו גם חותמת רשמית של "הרב הראשי של האשכנזים" ⁹.

מה היה הדבר המיוחד, שהעניק להרב סלאנט את המעמד של רב ראשי, וכיצד הגיע להכרה בלעזית של כל הבוחרים? נכון הוא, שהוא עלה בחריפות שכלו והידע המקיף שלו על כל בני תקופתו בארץ ¹⁰. עד היום זוכרים את הפלפול התלמודי המלהיב שהעלה הרב סלאנט הצעיר כשיבת עץ-חיים בשעתו. נכון הוא, שהתפעלו מהגדלות שבפשטותו, בהסתפקותו במועט — בבגד לבלוש ובלחם צר — כי בירושלים דאז עוד ידעו להקיר ענוותנות אמיתית. אולם כפי שכבר נרמז מקודם, היה עוד משהו מיוחד, מעבר לכל אלה, שאיפיון את רבי שמואל סלאנט, כפי שיוסבר להלן:

התלמוד בגיטין (לו, ע"א) מספר: בוויכוח על הפלוגתא בדבר מחיקת החובות בשנת השמיטה, טען רבי יוחנן מכות הסכרא (כלומר משיקולים לוגיים ומשפטיים), שבתנאים מסוימים אין שמיטת כספים תופסת. אך כאשר הובא מקרה מעשי להכרעתו הוא לא פסק על פי הריציונאל התיאורטי שלו; ועל שאלתם של חבריו הנבוכים הוא ענה: "וכי מפני שאנו מדמים נעשה מעשה?" כלומר — האם מותר לרב לפסוק לפי ראות עיניו או לפי הלך מחשבותיו האישיות במקום שיש דין מפורש? בתשובה זו באות לידי ביטוי ענווה והתבטלות עצמית המעוררות הערצה. היכן עוד ימצא אדם בעל יכולת התבוננות אויביטיבית ובעל בקורת עצמית שאינה חסה על האני שלו — כדי לשמור על הגבול הדק בין החוק הכתוב לבין פירושו האישי, אדם הידע להפריז בצורה כנה בין הצדק של התביעה האלוהית שאינה חלזיה בתנאי הזמן והמקום, לבין תביעת צדק אישית משלו, זו המקבלת בדרך כלל את הצדקתה ואישורה רק על ידי אנשי שלומו ומפלגתו.

8. מדובר על הרב יהושע יהודה ליב דיסקין, תקע"ז (1817) גדרה — תקנ"ט (1889) ירושלים.
9. קרליבך מבין עניין זה בהסתמך על ספרו של יוסף שווארץ, תבואת הארץ, ירושלים תר"ס (1900).
10. היו שראו בהרב דיסקין עליו גדול העולה בחריפותו על הרב סלאנט.

הביטו מסביבכם וראו — הלא לעתים יקרה שקול דאליים ישמש קנה מידה לדתיות ולצדקנות; שהכרזה קולנית מהווה בסיס להוראת שעה סובייקטיבית, המתאימה רק לתנאי זמן ומקום מצומצמים. היחיד אינו משכיל לראות, שרצונו האישי בלבד מהווה עילה לתקנותיו; חשיבתו מושפעת מסוגסטיביה פנימית — עד שאינו מסוגל יותר להבחין בין דין לבין מנהג יציר כפיו, בין קבלה לסברא, בין החוק הבלתי ניתן לערעור לבין השקפת עולם המשתנה תדירות.

התעלמות זו מעיקרון היסוד: "מפני שאנו מדמים נעשה מעשה" הביא לידי הסטייה הנוראה של ה"רפורמה" מיסודות הדת היהודית מחד גיסא; והיא גרמה לגונומות מסולפות ולהקצנה דתית בלתי מוצדקת מאידך גיסא.
אך אין כמו ירושלים מסוגלת להיות קרקע פוריה ל"וילוניזם" ¹¹, לרוח פנאטי-נידנית, זו המטפחת את הנטייה להקצנה ולהחמרה. ירושלים מושפעת בעומס מסורות; וזכרון העבר העגום והמצוקה הכללית המדכאה הורסים כל חלקה של שמחת החיים וגורמים להתנזרות מופרות מהוויות העולם הזה. מה פלא, שבאווירה זו יש רבים המתחרים ביניהם על גיבוב מנהיג דת מתמירים, והמנסים להגיע לשיא כספנות חסידית. היתה תקופה, שבה רצו לאסור כל פעילות בה דבק ריח של חולין, נמנעו מכל גילוי של שמחה ועלויות, אסרו להשמיע שירה ומוסיקה אפילו במאורעות חגיגיים. הכריזו חרם על בתי הספר ועל ההשכלה הכללית וניסו לדכא בכוח כל הבעת דעה עצמאית. כי ראו בכל הגילויים האלה סכנה לעצם קיומה של תורת ישראל. לולא התערבותו של הרב סלאנט — התפתחות הקהיליה היהודית היחה נעצרת, רוחה היחה מסתלפת והדרה של כל היהדות היה הופך למשחו גרוטסקי. הרב סלאנט שם להתדרדרות זו סייג וברית על ידי עוצמת הופעתו.

הרב סלאנט היה "הסטואיקאי של השולחן הערוך". איש לא הצליח להזיזו מדעתו, שאסור בחללית האיסור לגרוע או להוסיף עליו; כל ההפגנות העממיות-ההמוניות וכל ההכרזות הקולניות של אנשי המעמד המוכבד — אשר לבשר לעתים מימדים של השתלטות מפחידה — כל אלה לא הצליחו להניעו לסתות במשואו מהשולחן הערוך. קשה להתמודד עם ההמון המחפש הקלות במצוות הדת; אך קשה שבעתים לעמוד כנגד הזרם המתגבר של התלהבות דתית גואה, של המחפשים את ה"יותר" בדחיות. מבחינה זו אי אפשר בכלל לאמוד את הגדולה של הרב סלאנט ואת התבטלותו העצמית. גם במקום שלבו חפץ בכך, כאשר הודחה עם בעלי ה"חומרא" מביניה ריגשית — לא ניצל את מעמדו כמורה הוראה, ומעולם לא זו מן הדין הכתוב.

דוגמה אחת מיני רבות היא עמדתו בעניין בני הספר. אין ספק, שהרב סלאנט לא התלהב מהם ולא אהב אותם. הרי הוא היה ליד התקופה, בה הוציא רבי יחזקאל לנדא ¹² את פסק דינו הקטלני על התנועה התרבותית הקשורה למשה מנדלסון; הוא ינק את השם "משה מדסאו" עם חלב אמו, כמושג מעורר אימה; כבחר צעיר שמע ברוסיה על דרכם המוטעית וההרסנית של חלוצי התרבות הגרמנית היהודיים; והוא הרגיש שהשפעת הרוח המודרנית

11. ביטוי לועזי לקנאות, רמז לכת ה"קנאים" בתקופת בית שני, בימי מלחמת היהודים ברומאים. ה"קנאים" תבעו מלחמת חרמה ברומאים.
12. הרב יחזקאל לנדא — תע"ג (1713) פולגה — תקנ"ג (1793) בתומיה, בעל ה"נודע ביהודה"; הוא לחם בין הייחר נגד ההשכלה ונגד הפצת התנועה הגרמנית של התנ"ך. המתרגם, משה מנדלסון (1729-1786). גדול בעיר דסאו, ובשל כך נודע בכינויו "משה מדסאו".

יכולה ליהפך לגזירה הרת אסון לקהיליה היהודית בכללותה, שנים מעטות אחרי כווא לירושלים נתטלטה זו פתאום משלוותה, כאשר פריצה המחלוקת המרה סביב בית הספר "למל" ¹³. אך אפילו אם אהדתו היתה נתונה למתנגדיו של פראנקל ¹⁴, ואפילו אם חותנו, רבי זונדל סלאנט ¹⁵ היה מנהיגם של אויבי בית הספר — הוא עצמו לא חתם על החרם, שאסר את הביקור בבתי הספר בכל הזמנים, ואשר איים על כל מפירי האיסור בהרס לכלכלי. הרב סלאנט ניסה בכל כוחותיו למנוע שלילת זכות "החלוקה" מאלה, אשר שלחו את בניהם לבית הספר למרות החרם. לא זו בלבד שלא רגז על מוריהם ומנהליהם של בתי הספר, אלא מינה אותם כחברים בוועדות הקהילה, ובהודמנויות רבות העניק להם אפילו משרות של כבוד ויוקרה בנציגות הקהילה; יתירה מזו: בשעת הלוחיתו של הרב מבריסק, שהיה ידוע כאויבה המושבע של התרבות המודרנית, ניסו תומכיו של הרב מבריסק לחולל מהומות נגד ה"משכילים"; אך הוא הודיע להם בחורי אף: "בקהלם אל תחד כבודי", (בראשית מ"ט, ו), כלומר: אין לי ולא כלום עם אלה.

יש לחזור ולהדיגש ולומר: הרב סלאנט פסק הלכה למעשה, שאיש בירושלים לא היה מוסמך או מורשה לאסור על ייסוד בית ספר או על הוראת מקצועות "חול"; יתירה מזו — הוא, הרב סלאנט העניק את ברכתו לכל מורה דתי בירושלים. כל האיסור (שאפילו בגרמניה לא הוכן כהלכה), אינו אומר אלא שמספר רבנים אשכנזיים, הם וקהילתיהם, קיבלו על עצמם כדון, שאין להשתמש בשיירותיהם של בתי ספר "פרופאניים".

בירושלים ממש "רעדו" מפחד האובייקטיביות של הרב סלאנט; ידוע היה, שהפאנאטיות והנטייה להגזמה לא תמצאנה אצלו און קשבות, ושהוא אינו נוטה לחמרות. בכל מקום שהקנאות והקיצוניות המעותות העיזו להרים ראש, נשברו גליהן בסלע איתן — הרב סלאנט החזיר כל אחד לגבולותיו המתאימים לו. הוא לימד את ירושלים במשך שבעים שנה:

"כי תחדל לנר לא יהיה כך חטא", ושקבלת עול של גזירות ותקנות חדשות יביא בהכרח להזנתן של מצוות "ישנות" — והרי קיומן של אלו כשלעצמן כבר מהווה מטרה רחוקה, אידיאל שאינו בר השגה.

התנורות זו של הרב סלאנט מהוספת תקנות ואיפוקו זוהיר במילוי תפקידו הרבני נבעו למעשה מהבנתו העמוקה את הטבע האנושי והעידו על חוכמתו כי רבה. להרב סלאנט היתה בינה חודרת, מבט מפורכ וריאלי על תנאי החיים המציאותיים, ומומחה היה בחשיפת הטבע האנושי. המדרש אומר: השכינה שורה אצל החכמים בלבד — ואכן, חוכמתו של הרב סלאנט היתה לשם דבר בפי כל; אומנם בירושלים רק איש חכם משכמו ומעלה יכול היה לקבל את הנחגת העיני; כי אוכלוסייתה המפוקחת הצטיינה בכמה תחומים: בבקיאות הלמודית של הלומדים ובחריפות הפלפול, בהם היו אמונים מילדות. אוירה דאך ישראל

13. ב"ס זה נוסד בשנת תרס"ז (1856). והיה בית הספר "המודרני" הראשון בירושלים. ראה: פרס ישעיהו, אלה חולדות בית הספר להאציל לבית למל בירושלים, ירושלים תרצ"ו.

14. ד"ר לודוויג אוגוסט פראנקל, משרד יונאי, נשלח על ידי הברונות עליזה הרץ לבית למל לירושלים, כדי להביא את ייסוד בית הספר "למל" לדיון ולביצוע. ראה: ל"א פראנקל, ירושלמה... נעתק לשפת עבר מאת מענדל ברי"ש שטערן, יען התר"ט.

15. יוסף זונדל בן בנימין בניש סלאנט; ליטא תקמ"ו (1786) — ירושלים תרכ"ו (1866), האב הרוחני של תנועת המוסר בליטא.

החכים אותם כמאז ומעולם; ומה גם, שלירושלמים היתה הודמנות רבה להכיר בני אדכר שונים מכל קצות תבל, דוברי שבעים לשון מחד גיסא — ולהתנסות במלחמת קיום קשות ובתנאי חיים בלתי סדירים ובלתי מאורגנים מאידך גיסא — כל אלה חידדו את חושיהם שיש יהודי ארץ-ישראל והעשירו את רוחם. מל שרצה לשלוט בארץ, שלא בכוח הזרוע ולא בדרכי שוחד — חייב היה להכין לנפשו של אדם ולרוחו, לדעת להשרות אוירה של ביטחון רחנני ולעורר אימון בעליונותו המוסרית.

כך זה היה אצל הרב סלאנט: הוא הבין בצורה מושלמת את האורגניזם המוסמך הזון שנקרא ירושלים, וידע לנווט את היחסים המורכבים על כל חלקי העולם היהודי. גם אחר שהתעורר החזיק וכיוון את מושכות החיים בשתי ידיו, תבונה זו של הרב סלאנט חברו חברים לאובייקטיביות, לעשיית צדק ולענוותנות. הוא לא רצה אלא להיות הדובר, המגיד את דבר החוקה האלוהית. תבונה זו גם הכשירה אותו להיות פוסק עליין בכל חילוקי הדעות שהתעוררו בתחום האזרחי. כאשר הרב סלאנט פסק, כל אחד ואחד היה משוכנע למעלה מכל ספק, שפסק דינו נקי מטעויות מקריות, הן במישור הענייני והן במישור המשפטי. מצד שני התמוגה תבונה זו כטוב לב ובעדינות ההליכות, ואלה הפכו אותו לאב וליועץ של כל יחיד; כי אחד רצה לזכות בנחמה ובעצה טובה של "רב שמול". תבונתו עשתה אותו רך וסבלני, ולכל לא דבק בו יצר הרדיפה אחרי "כופרים" ולא היתה בו אוהה קשיחות צדקנית ובוטחת, אשר האירה לעתים באור מריבות מסולף את עיר "השלום".

רבי שמואל הזכר על ידי כולם כראש הרבנים וגם החכם באשי קיבל את פסקי ההלכה שלו, אך הוא נשאר איש הענוותנות המרגשת, ללא שמץ של גאווה. אורח חייו היה פשוט ובלתי יומרני: הוא לא הסכים לעולם שיפנו אליו בחואר "הרב"; גם הכותבת על מצבתו אשר היברה בעצמו, מעידה עד היום על צניעותו ¹⁶. אך כאשר היה צורך לרסן את רוח אב הסובלנות, הוכיח הרב סלאנט את מרץ "הברזל" שלו, או בא לידי ביטוי שהוא הפוסק העליין, השופט שאינו נושא פנים לרבנים ולנכבדים, אפילו כאשר היה מדובר באחד מגדולי הפוסקים החלמוד... לדוגמה: פעם הכריז הרב דיסקין חרם על אחת הישיבות, בפורום של 71 אנשי-ישיבה שהיו בארץ, שמתחורר הקלסטר התלמודי מסתור מוסד תרבות מודרני. כאשר שמע הרב כי הוא דימה, שמאחורי הקלסטר התלמודי מסתור מוסד תרבות מודרני. כאשר שמע הרב סלאנט על העניין, הורה מיד לפרסם מודעות בחוצות ירושלים, שאיסור מעין זה אינו בעצת חוקי. מאחר שלא הועלה לדיון באחת מיישיבותיו של בית דינו, המתכנס באופן קבוע ב"חורבה" ¹⁷, יתירה מזו — על מנת לתת תוקף להודעתו, הגיעו הוא וכל דייניו יום א יום א הישיבה ה"מוחרמת" ללמוד ולהתפלל בה. באומץ לב ובלא פחד הוא לחם על סמכויותיה שהרבנות, בראותו שלשום הקהילה מאויים בשל זלזול בכוחה של הרבנות ובכבודה. פה שורטטו רק כמה קווים לדמותו של הרב סלאנט שאפינו אותו כסמכות רבנית, א

יש לציין עוד תכונה אחת שבה הצטיין המנוח כ"הראשון לציין". יהדות הגולה התפעלולתית כידוע, לכעין "איגודים קהילתיים" (Landmannschaften). בצער יש לציין, שאין א מכירים באחדות שבינינו; התרופף הקשר המאחד את חלקי העם. כל אחד מרגיש את עצמם שונה מהשני בצורה המהותית ביותר. אולי ישנו שמץ של הצדקה לגישה זו בחוץ-לארץ — אך המטפה את מוצאו — פה בערש דתנו, שבו מתשטטשים כל ההבדלים הלאומיים

16. לצערי לא מצאתי מקור לכותבת על מצבה זו. ^{ראה}

17. על בית הכנסת "החורבה" או חורבת ר"י יהודה החדסי בעיר העתיקה בירושלים, ראה: אי.צ. לונק, "יובל בית הכנסת 'בית יעקב' בחורבת רבי יהודה החדסי", לוח א"י כ"ו, תרע"ג (1912/13), עמ' 145-168.

אכן היה שרר לעמלו — הוא ראה כיצד גדל היישוב וחווה את אביב הארץ. מושגם אחריו מושבה נוסדה לנגד עיניו וירושלים גדלה ופרחה; תוכניות שתמך בהן ועודד אותן התגשמו (בעזרתו של סיר מונטיפיורי). כמה השתנתה ארץ ישראל בשבעים שנות חי בתוכה: בודאי הרגיש באופן מודע וחיוכי, שהוא זוכה להיות עד להתפתחות זו ולהתקדמות שלב אחר שלב.

נדמה, שליבו התמלא שמחה גם על כך, שתמונתו נמצאה בכל בית ירושלמי, בעיר שגדלה פי חמש בשנות כהונתו; אך גם מחוצה לה הכירו והעריצו אותו: מהגליל הצפוני ועד יהודה הדרומית, אצל ותיקי היישוב ואצל עולים חדשים — שמו נזכר באהבה ובהוקרה בכל.

אומנם, במידה והרב סלאנט נעשה זקן יותר היה גם עד להקצנה הולכת וגוברת ש קנאים שמרנו בפסקי ההלכה שלו; וגרוע מזה, הוא ראה כיצד הקיצוניות הדתית ויסודותיה מהפכניים השתלטו על אדמת הקודש. בנוסף לאסונות משפחתיים, שקיבל בהכנעה איובי התנסה בניסיון המר, שידי עשירי חזקות מקול יעקב; אך הוא היה גאה מדי, כדי להתמוזג נגדם בכוח. על כן התחדדו הניגודים בימיו האחרונים, והדוגלים בקיצוניות ראו בשגיאות ש הצד שכנגד את הצדקת מלחמתם.

כעת הלך הרב סלאנט לעולמו, זקן ושבע ימים. דווקא עכשיו, עם תחילת התמרוץ הפוליטיות הכבדות בטורקיה, המבטיחות עלייתו של עולם חדש, עיוב הרועה הנאמן א עזרתו. אכן, אל תבכו למת, בכו להולך — האבל לא לו, אלא לקהילתו.

עכשיו יחזילו המפלגות היריבות להיאבק על עצמתן ועל זכות הקיום המוסרי שלקהילתנו. כי כעת צריך להתגלות עם מי הצדק: עם אלה שבעתות שלום התכוננו לקרב, להתמודדו הבלתי נמנעת של החדש עם הישן, של החילוניות עם הקודש; או שמא הצדק עם המרגישים עצמם בעלי כוח ויעוד לצוות על הזמן לעמוד דום. מי יתן ומן השמיים ינוטו א מהלך העניינים — שמלחמה זו לא תהפך למרחץ דמים. יהי רצון, שזכרונו של רבי שמואל סלאנט יפעל לפיוס, במוחו כבחייו, שזכרו יהיה לברכה לקהילתו. זכר צדיק לברכה.

הקודמים לאור ערכי חיים גבוהים יותר — והמעביר לארץ ישראל, לאדמת מדינתנו את גאווותו על היותו יהודי "גרמני" או "הונגרי" — העושה כל אלה, הרי הוא מחלל את האדמה אשר עליה הוא דורך.

עצמו סלאנט התפרסם בכך, שלא הכיר בהבדל בין יהודי ליהודי. מעולם לא ראה את הרב כ"הוסי" אלא כ"יהודי" בלבד (אם כי יש לציין, שהכיר בהבדלים ההיסטוריים בין יהדות אשכנז ליהדות ספרד). אך תמיד היה לנגד עיניו האידיאל של קהילה אשכנזית מאוחדת, בעלת אירגון אחיד ומוסדות מאוחדים. הוא ראה שהאנוכיות הפילה את הקהילות לקבוצות, שאחדות בניין חשבו להבטיח לעצמן נוח גדול יותר ב"חלוקה" — לא בשל למדנות יתירה אלא על פי הדרכון, ה"ספורט", על סמך מקום ההולדת המקרי וההשתייכות המדינית. הרב סלאנט לחם בכל האמצעים שעמדו לרשותו נגד מגמה זו. הוא נסע לגרמניה, כדי לטפל בעניין, כי מארץ זו יצאה היוזמה הראשונה לפרוש מן הציבור, מן הכלל. אך קראתו לא נשמעה, ואיגודים קהילתיים עשירים הלכו בעקבות "כולל הו"ד"¹⁸ ופרשו גם הם. כתגובה הקים יחד עם הרב אויערבאך¹⁹ את "ועד כל הכוללים", כדי לשים קץ להתפצלות האומללה. ואכן, תחת השפעתו של הרב סלאנט, שהלכה והתעצמה, הושגה אחדות בקהילה, במוסדותיה הדתיים ובפסיקה, למרות כל הנסיגות לחתור ולסכל את תוכנית האיחוד.

נפש בעלת רגש יהודי כל כך טוהר כשל הרב סלאנט תחוש עצמה בבית רק בארץ הקודש; ולכן מובן, שאנציוניזם הובילו אותו לעיר דוד. כמה אהב את הארץ! אך גם אהבה זו היתה מיוחדת במינה, בהתאם לאישיותו המיוחדת. לנגד עיניו עמד האידיאל "כי מציון תצא תורה"; שירושלים ההפוך לב היהדות, מרכז רוחני-דתי כבעבר. אך יחד עם זאת היה רחוק מחלומות רגשיים, לא מציאותיים; הוא היה חודר רוח חכמני ז"ל, ולכן הבין לאשורו, מדי מצוות יישוב ארץ ישראל, והיא: חובה מוסרית של היהודים לדאוג ליישוב הארץ ולקחת חלק פעיל בפיתוחה. הרב סלאנט שמח על כל רגב אדמה שעבר לבעלות יהודית, על כל יהודי, שהשתייב קבע בארץ וחי בה מיגיע כפיו; הוא בירך על כל יוזמה במסחר ובמלאכה והוא עצמו השפיע על מונטיפיורי²⁰ לחד יד להתיישבות החקלאית. כאשר נוסד בית ספר לאמנות "בצלאל" שמח בו שמחה אמיתית; ומיד נתן הוראה, שתלמידי המוסד יקשטו את בית הכנסת הכללי (Gemeindesynagoge) בצורה אומנותית, ובעם של כאב שמע, שבורות קנאית הרסה את יצירתה של יד האמן. כאשר נפטר הרצל הוא נשאל, האם מותר להספיד את מנהיג הציונות בחוך בית הכנסת, וענה: "...אם מישוה יעזור אפילו ליהודי אחד להתיישב בארץ, ראוי הוא שייספדו אותו בבית כנסת ה'חורבה'".

18

18. כולל הו"ד (הולנד הויטשלינג), היה כולל משותף ליצאי הולנד וגרמניה לעניין החלוקה.
19. הרב מאיר בן יצחק אויערבאך (הרב מקאלש), תקע"ה (1815) פולניה — תרל"ח (1878), ירושלים. נדע גם במאמצי להגביר את היישוב היהודי בירושלים. ראה: נתן רפאל אויערבך (מהדיר), זכרונות הרב משה אויערבך ז"ל, ירושלים תשמ"ב, עמ' 80-81. ראה ערכו ב"אנציקלופדיה של הציונות הדתית", כרך א', עמ' 48-54.

20. סיר משה מונטיפיורי; תקמ"ד (1784) ליוורנו — תרמ"ה (1885) דמפסגייט, פילטרופ בעל מעמד גבוה בממשלת בריטניה; תמך בהתיישבות יהודית בארץ ישראל ופעל למען אחיו היהודים בכל רחבי העולם.
ראה: Carlebach Joseph, "Moses Montefiore's Wesen", Der Israelit 51, 1910, Mr. 32.

סיוני

ירחון לתורה ולמדעי היהדות

בעריכת
יצחק רפאל

שנת ה"ב • כרך קד • סיון-תמוז תשמ"ט

ה ת ו כ ן

פרופ' יהודה רצהבי
פרופ' שרגא אברמסון
פרופ' מנחם צבי פוקס

ד"ר דב שוורץ
פרופ' גדליה נגאל

ד"ר יהודית תידור באומל
הרב ד"ר יוסף קרליבך (ז"ל)
בצלאל נאור
פרופ' דניאל שפרבר
טוביה פרשל
מרדכי נוי

תפסיר ר' סעדיה לדניאל
שני פרקים ממחקר על ספר 'שערי שבועות'
מר זוטרא

'חכמה יונית' — בחינה מחדשת בתקופת הפולמוס
על לימוד הפילוספיה

אור חדש על הסיפור החסידי
"אנקת אסיר": התפילה באירופה הכבושה
תחת השלטון הנאצי

רבי שמואל סלאנט זצ"ל
השפעת "נפש החיים" על ר' צדוק הכהן מלובלין
הערה: על הסובב של גלגל
על הגאון ר' שלמה ר' ליבוש'ס מלובלין
ל"גלגולו של נוסח התפילה"
ספרים חדשים

הוצאת מוסד הרב קוק • ירושלים

